

prosaiske aktiviteter. Som Meyer-Zwiffelhoffer selv bemærker det i sin analyse af de bevarede fragmenter af juristen Ulpian's skrift om provinsguvernørens pligter (p. 72), så er skatteopkrævningen overraskende fraværende. Det er den også fra Meyer-Zwiffelhoffers analyse, hvilket er uheldigt. Rigsbeskatningen, tributten, var trods alt det primære mål for det romerske styre og dens mest indgribende aktivitet i provinssamfundene. En tilbunds gående analyse af provinsguvernørens funktion kan derfor vanskeligt foregå uden at relatere hans virke til dette fundamentale aspekt af det romerske provinsstyre.

Nu må det imidlertid ikke forstås sådan, at der er tale om en deskriptiv snarere end en analytisk fremstilling. Værket er tydeligvis i sin opbygning inspireret af den nye kulturhistorie med dens fokus på nære og stofmættede analyser af fortidigt liv. Dens mange fordele ufortalt, så er svagheden ved den form for historieskrivning imidlertid, at den ofte har haft svært ved for alvor at trænge om bag fænomenerne, men i stedet bliver hængende på overfladen – der hvor magtens »teatraliske« dimension, for nu at tale Geertzsk, udspiller sig. Det kunne Meyer-Zwiffelhoffer have afhjulpet ved at komplementere sine analyser med en mere tilbunds gående magtsociologisk betragtning. Det ser man fx i diskussion af en prominent egyptisk jordejers og embedsmands problemer med at få provinsguvernøren i tale (p. 252). Episoden daterer sig til sidste halvdel af det 3. århundrede e.Kr. og tages straks som udtryk for, at adgangen til statens repræsentanter blev mere vanskelig ved indgangen til senantikken. Den formodning kan man dog vanskeligt underbygge ud fra nogle få enkeltteksempler. Hvad der imidlertid må være ret sikkert, er, at hvis guvernørens stab var så relativt begrænset som den var, så må der alle dage have været konkurrence om at få adgang til guvernøren, og mange må være blevet skuffede i deres forventninger.

Det behøver læseren af *Politikōs archein* dog ikke at føle sig. Trods de fremførte indvendinger, så er der virkelig tale om et fremragende og alsidigt portræt af den romerske provinsguvernør. Dette er en bog, man vanskeligt kan komme uden om.

Peter Fibiger Bang

KNUD J. KROGH: Gåden om Kong Gorms grav: Historien om Nordhøjen i Jelling. Vikingekongernes monumenter i Jelling 1. Kbh. 1993, udgivet af Carlsbergfondet og Nationalmuseet, Poul Kristensens forlag. 272 sider. 480 kr.

KNUD J. KROGH OG BODIL LETH-LARSEN: Hedensk og kristent: Fundene fra den kongelige gravhøj i Jelling. Vikingekongernes monumenter i Jelling 2. Kbh. 2007, udgivet af Carlsbergfondet og Nationalmuseet. 284 sider. 480 kr.

Jellingekomplekset af monumenter fra det tiende århundrede er stort og meget kompliceret. Det består af vidt forskellige komponenter, og dets dokumenterede forskningshistorie rækker tilbage i femtenhundredetallet. Højene er gammelkendte; længe mente man, at dronning Thyra lå i Nordhøjen og Gorm i Sydhøjen, men ved de store udgravninger under krigen, hvor man dels frygtede, at tyskerne i deres germanerbegejstring ville kaste sig over Jellingehøjene, dels havde behov for nogle projekter, hvorved dansk arbejdskraft kunne beskæftiges i Danmark og derved undgå tvangsarbejde i Det Tredje Rige, konstaterede man atter, at Sydhøjen ikke rummede nogen grav. I Nordhøjen var der allerede i begyndelsen af attenhundredetallet konstateret en kammergrav, som var indbygget i en bronzealderhøj og derpå dækket af vikingetidshøjen. Denne grav er siden dendrodateret til 958. Desværre var graven brudt op, og liget, og hvad der måtte have været af gravgaver, var fjernet. Det var således ikke muligt at se, om det var en mands- eller en kvindegrav, men da der syntes at have været en opdeling af rummet i to afdelinger, og da man ved Frederik 7.s udgravninger i form af en minegang ind i Sydhøjen ikke havde fundet nogen grav, var det muligt at forestille sig, at Gorm og Thyra var begravet der side om side. Denne tolkning blev kanoniseret i 1875.

Fra 1976 til 1979 gravede Knud J. Krogh atter i den kirke, der står mellem højene. Den er en romansk bygning fra omkring 1100, men allerede under besættelsen havde udgravningens leder Ejnar Dyggve konstateret spor af tre bygninger af træ, som havde ligget på kirkens plads før den. Han tolkede den ældste af disse bygninger som et hedensk tempel og satte denne bygning i forbindelse med et såkaldt vi, som han mente at have fundet rester af i form af nogle store bautasten, som syntes at afgrænse en trekantet helligplads. Der var blandt udgravningens deltagere røster fremme om, at der nok var tale om en skibssætning i stedet. Sådanne kendte man allerede, for eksempel fra det nærliggende Bække. Siden har Olaf Olsen aflivet enhver tanke om et trekantvi, og stensætningen blev derefter i mange år opfattet som en skibssætning med udgangspunkt i bronzealderhøjen i Nordhøjen. Igangværende udgravninger har imidlertid påvist to rækker bautasten, der mødes lige så langt nord for Nordhøjen som de hidtil kendte mødes syd for den. Disse udgravningers konklusion kan ikke drages endnu, men det ser ud til, at Nordhøjen kan have været centrum i en skibssætning af hidtil uset længde. Hvis det billede, der er ved at tegne sig, holder, har Jellingekomplekset virkelig været monumentalt.

Også Dyggves tempel er blevet til noget andet. Stolpehullerne under kirken regnes nu alle for spor af kirker, hvoraf den første var den

største. Under denne første kirke gjorde Krogh et helt nyt fund. Ved tidligere udgravninger havde man tolket et lag grus som den oprindelige undergrund, og da der ingen nedgravninger sås i det, ventede man ikke at finde noget under det. Laget viste sig imidlertid at være et afrettingslag, og under det fandtes en kammergrav. Denne grav rummede treoghalvfjerds af de omkring to hundrede knogler, et menneske består af. De lå ikke i den orden, de havde haft i et legeme med sener og kød på, og det har naturligvis givet anledning til diskussioner om, hvorvidt de er bragt hertil i en pose efter først at have været begravet et andet sted, eller naturforhold i graven, som opstigende vand, kan have forstyrret den orden, som legemet er nedlagt i. Det sidste har navnlig Skalks stifter og mangeårige redaktør Harald Andersen gjort sig til talsmand for.

Hvordan får man orden på et kompleks, der rummer så meget, som vi i virkeligheden er så lidt sikre på? Kong Gorm hævder på sin runesten, at han satte disse kumler efter Thyra, og Harald hævder på sin, at han lod dem gøre efter sine forældre Gorm og Thyra. Har de begge ret, hvad var så Gorms kumler og hvad var Haralds? Hvem ligger begravet i kammeret under kirken, og hvem blev først begravet i og siden fjernet fra Nordhøjen? Er det samme person eller to forskellige? Enhver løsning vil være problematisk. Knud Kroghs går ud på, at skeletdelene i kammergraven under kirken tilhører ingen anden end Gorm den Gamle, og at han er flyttet dertil efter i nogle år at have ligget i Nordhøjen, hvor han blev begravet i 958×959. Hans overordnede idé er, at da Harald Blåtand nogle år efter Gorms død gik over til kristendommen og kristnede danerne, som han i sin runeindskrift hævder at have gjort, ønskede han at tage Gorm med over i kristendommen. Han lod ham derfor udtage af Nordhøjens gravkammer og begrave i kammergraven mellem højene; oven på denne kammergrav byggede han en trækirke, der således i virkeligheden må opfattes som et mausoleum. I forbindelse hermed må der være foregået en form for kristning eller dåb af Gorms jordiske rester. Grundlaget for denne hypotese er i første række det forhold, at indbruddet i Nordhøjen, hvorved den tømtes for såvel den gravlagte som det gravgods, denne måtte have fået med i graven, tilsyneladende er sket under ordnede former, ikke som en røvergravning. Hullet er lukket pænt bagefter, og der er tilmed i højfylden fundet et antal genstande med så klare kristne konnotationer, at de næppe kan have indgået i det oprindelige gravgods og er tabt under tømningen af kammeret. De må i stedet være kommet ind i højen i forbindelse med åbningen og have tjent ved en kristen højtidelighed i den sammenhæng. Det gælder, foruden det kendte Jellingebæger der har givet navn

til Jellingestilen, blandt andet et lille hængekors og et voksllys. Krogh formoder tilmed at kunne datere indbruddet i Nordhøjen, og dermed ikke blot kammergraven under kirken, men også selve den første trækirke i Jelling og Harald Blåtands store runesten, idet det alt sammen må stå i forbindelse med Harald Blåtands egen overgang til kristendommen.

Grundlaget for dateringen af indbruddet er en såkaldt egetveje, et kløftet redskab af egetræ, som man tidligere opfattede som en stenslæber. Krogh mener i stedet, at det er indgået i en fast konstruktion i forbindelse med indbruddet som en slags anker for et tov. Denne egetveje kan dendrodateres til 964×965. Gorm skal således kun have ligget i sin høj mellem fem et halvt og seks et halvt år, før han førtes halvtreds meter bort til en kristen grav. Krogh er sig bevidst, at så meget hænger på denne egetveje, »at fortolkningen af dens udsagn kræver overordentlig kritisk opmærksomhed«, hvorfor det forekommer ham »rimeligt at lade de her fremlagte formodninger stå som sådanne, indtil de er konfronteret med de vidnesbyrd, *Kong Haralds kristne monumenter* – den store trækirke med kammergraven, runestenen og Sydhøjen – kan bidrage med.«

Det er en udbredt opfattelse, at arkæologer – til forskel fra historikere, der har både levningsslutninger og beretningsslutninger på repertoire – kun arbejder med levningsslutninger. Levningerne er deres kilder. Disse to bind om Nordhøjen i Jelling og om de oldsager, der er fundet i den, viser imidlertid med stor tydelighed, hvor stor en rolle beretninger og beretningskritik spiller i arkæologernes arbejde. Kroghs kildemateriale er i helt overvejende grad beretninger fra dem, der tidligere har gravet i Jelling, lokale folk uden arkæologisk skoling, de officerer, som den arkæologiinteresserede Frederik 7. satte i arbejde med en deling soldater, ældre fagkolleger, som overvågede udgravningerne, men ikke kunne være til stede hele tiden og derfor ofte måtte arbejde med oplysninger om fund, der var gjort i deres fravær. Det er en overordentlig vanskelig opgave på dette grundlag at skrive højens historie, og Knud Krogh har løst den meget grundigt og minutiøst, så minutiøst og detaljeret, at det ofte kan være vanskeligt at bevare overblikket over problemerne. Det indebærer ganske mange små og store revisioner af tidligere opfattelser. Ikke mindst bemærkelsesværdig er en revision af Worsaaes redegørelse for fundene i Nordhøjen. Krogh kan således fastslå, at det kendte Jelling-bæger ikke har været del af det oprindelige gravudstyr, men først er havnet på den plads i gravkammeret, hvor oberst Heide og kaptajn Bloch fandt det i 1820, da gravkammeret styrtede sammen. Det bliver derved en kilde til den kristne ceremoni, Krogh fore-

stiller sig har fundet sted, da liget toges op af graven. Den kantstillede planke, som efter tidligere opfattelser opdelte den ene ende af gravkammeret som til to begravelser, bliver til en del af loftsstrukturen; dermed forsvinder grundlaget for spekulationer om, at både Gorm og Thyre lå begravet i Nordhøjens kammer, spekulationer der først fik ende, da knoglerne i kammergraven under kirken viste sig at tilhøre én person.

Der er ingen tvivl om, at Knud Kroghs ambition er at give »det endelige svar på de grundlæggende spørgsmål«, som det hedder på omslaget. Den ambition har vel alle forskere, men de fleste ved godt, at det er mere realistisk at yde et konstruktivt bidrag til den fortløbende diskussion. Endelige svar gives ikke på andet end banale problemer.

Der er givetvis endnu meget at diskutere, ikke blot i forbindelse med Jellingekomplekset, men også i forbindelse med den historiske kontekst, Krogh vil sætte det ind i. Krogh vil lade en overførelse, en *translatio*, af Gorm foregå få år efter hans højsættelse, og man må lade, at indbruddet i højen ikke ligner almindeligt gravrøveri. Almindelige gravrøvere ville ikke retablere højen så pænt – og hvad skulle de med liget? De havde vel kun interesse i gravgodset. Men hvis liget var det egentlig interessante, er det så rimeligt, at man kun har fået treoghalvfjerds knogler af omkring to hundrede med over i graven under kirken? Kunne så store dele af skelettet blive til støv på blot fem-seks år, at der ikke var mere at hente?

Det er også et meget tvivlsomt greb at benytte *translatio*-begrebet i denne sammenhæng. Det er udelukkende knyttet til helgener, der kan overføres fra deres oprindelige hvilested til et skrin, eller fra et skrin til et andet. I Jelling står vi ikke med en helgen, men med en hedning! Det rejser det yderligere spørgsmål, om tanken om at tage en død hedning ud af graven, døbe hans ben og derefter give dem en kristen begravelse overhovedet har nogen gang på jorden. Sjælen havde jo forladt benene for længst, og hvad kunne man så udrette med dåben? Vor fremmeste kender af middelalderlig liturgi, Knud Ottosen, har taget skarpt afstand fra tanken. Det giver ikke kristen mening at døbe resterne af et afsjælet legeme. Man gjorde det ganske vist ifølge Nestorkrøniken i Kiev i 1044. Krøniken fortæller, at »i dette år gravede man de to fyrster Jaropolk og Oleg, Svjatoslavs sønner, op og døbte deres ben; og de blev nedlagt i den hellige Gudsmoders kirke.« Oleg var død 977 og først begravet i en høj; Jaropolk blev dræbt af varæger i 980. Kan man forestille sig, at man i Jaroslav den Vises Rusland ikke vidste, at det ikke gav kristen mening, og derfor blot gjorde det? Og kan man forestille sig, at de første kristne i Danmark ikke var så stive i teologien, at de var bundet af

den? Ottosen forestiller sig, at man må have fulgt den ritualbog, som netop i disse år udarbejdedes i Mainz, men vi ved jo slet intet om, hvorfra man havde hentet de gejstlige, som medvirkede ved ceremonierne i Jelling. Der er slet ingen grund til at gå ud fra, at de tilhørte den tyske kirke og kom via Hamborg.

Et andet problem er den historiske kontekst, Krogh sætter det hele ind i, Harald Blåtands omvendelse til kristendommen. Harald hævder jo selv på den større Jellingesten, at han kristnede danerne, og vi ser normalt begivenhederne for os, således som de er fremstillet af Widukind og på Tamdrup-pladerne. Poppo bærer jernbyrd, og Harald lader sig overbevise og døbe. Widukind hævder imidlertid, at danerne var kristne fra gammel tid. Problemet med dem var blot, at de var synkretister; de mente, at Kristus nok var en Gud, men deres gamle guder var stærkere end ham på nogle områder, og derfor vedblev de at påkalde dem i visse sammenhænge. Poppo's indsats, hvad enten han nu bar gløende jern eller ej, gik kun ud på at få dem til helt at opgive de gamle guder. Det lykkedes, Harald lod sig overbevise og forbød dyrkelsen af andre guder end Kristus. Men er det det, der ligger i, at han »kristnede danerne«? Widukind lader jo forstå, at de var kristne fra gammel tid, og han lader ikke kongens dåb følge på Poppo's dåd. Det kommer først i senere kilder og fremstilles efter dem på Tamdrup-pladerne. Vi ved ikke, hvornår Harald Blåtand blev døbt.

Til vores historiske ramme hører også en forestilling om et stærkt tysk politisk pres på Danmark i forbindelse med den hamborgske kirkes stilling i Danmark. Der blev udpeget bisper til tre danske stifter på en synode i Ingelheim i 948, og i 965 fritog kejser Otto den Store disse bisper fra alle skyldigheder over for kejseren. De må altså have haft nogle forpligtelser over for ham, som de tidligere har opfyldt. Henrik Janson har imidlertid vist, i hvor høj grad forestillingen om Hamborg-ærkestiftets position og indflydelse i Danmark før Knud den Stores tid er en fiktion, som opbyggedes af ærkestiftet i Sven Estridsens tid, i vidt omfang ved hjælp af forfalskninger af kilderne. De bisper, der udpegedes til danske stifter i 948, har næppe nogensinde sat deres ben i disse stifter, og om Otto den Stores diplom gælder, at det er helt unikt blandt tyske diplomater ved at være udstedt til tre stifter under et, endda uden at nævne bispernes navne. Det er udstedt i 965 i Magdeburg, da kejseren vendte hjem til Tyskland fra et flerårigt ophold i Italien, hvor ærkebiskop Adaldag havde ledsaget ham. Kejseren fritager kirkerne i Danmark for skat eller tjenesteydelser »ved vor elskede ærkebisp Adaldags mellemkomst«, og det kan ikke have haft nogen funktion uden for Hamborg; her tjente det til at stive Adaldag af over for kollegaen i Köln, der argu-

menterede for Hamborgs nedlæggelse og Bremens tilbagevenden til Köln, netop fordi ærkesædet i Hamborg aldrig havde etableret sig med suffraganstifter i Danmark eller det øvrige Skandinavien.

Vikingekongernes monumenter i Jelling er planlagt som et firebindsværk, og da første bind udkom, var forventningen, at det næste ville følge snart. Anmelderen besluttede derfor at anmelde de to første bind under et, men kom altså til at vente fjorten år på andet bind. I denne lange periode er Poul Kristensens forlag udtrådt af projektet, så hvor første bind blev trykt i Poul Kristensens trykkeri, der regnes for et af Danmarks fineste, er andet bind trykt hos Ikast Bogtrykkeri, tilmed med en anden skrift. Første bind er sat med den noble, men lidt tunge og sorte *Venetian*, en moderne version af den antikva, som tyske bogtrykkere i Venezia udviklede i anden halvdel af 1400-tallet, medens andet bind er sat med en moderne italiensk antikva inspireret af Aldus Manutius' typografi, *Aldus*, bogtrykversionen af den populære *Palatino* fra 1950, der, selv om den i forskellige versioner er blevet meget brugt til bogtryk, egentlig skabtes som accidensskrift. Det har givet den forskel, at man i første bind finder gammel-antikva tal, i andet ny-antikva tal. Begge trykkerier har imidlertid skilt sig særdeles kvalificeret fra den krævende opgave. Der gives ingen prognose for følgende bind. Man må meget håbe, at de to planlagte bind med blandt andet redegørelsen for Kroghs gravninger i kirken og de der fundne oldsager også fremkommer, og, da Kroghs dåbsattest siger 1932, at vi ikke skal vente i fjorten år på dem.

Niels Lund

ARNE JÖNSSON (red.): Letters from Sir James Spens and Jan Rutgers. The Works and Correspondence of Axel Oxenstierna II:13. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Riksarkivet. Stockholm 2007. 643 sider. SEK 455.

Den svenske rikskansler Axel Oxenstierna, der spillede en helt dominerende rolle i nordeuropæisk politik i første halvdel af 1600-tallet, har efterladt sig et meget stort arkiv.

Allerede i 1888 begyndte Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien at udgive Oxenstiernas egne breve, og man er i 2007 nået til 1636. I seriens anden del udgiver man breve til Oxenstierna, og her er hidtil udgivet 12 bind omfattende en række vigtige svenske og nogle få udenlandske brevskrivere.

Seriens 13. bind er udgivet af professor i latin i Lund, Arne Jönsson,